

EGY KIS KAMPÓ KÉT ÉLETE

PÁSZTÓKAI-SZEŐKE JUDIT*

Absztrakt: Jelen tanulmány középpontjában azok a huzalból készült, apró római kori kampók állnak, melyeket a Római Birodalom tartományainak anyagi kultúráját kutatók orsókampónak, míg a birodalom határain túl élőkét faggatók elsősorban ruhatűnek tartanak. A dolgozatban a Dunántúlról ismert példányokat és leletkontextusukat, valamint eredetük és funkciójuk kérdéseit vizsgáljuk.

Kulcsszavak: Római Birodalom, Savaria, orsókampó, szarmata, ruhajavító és tisztító műhely

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány középpontjában azok a réz-ötvezet (esetenként vas) huzalból készült, apró római kori kampók állnak, melyeket a Római Birodalom tartományainak anyagi kultúráját kutatók orsókampónak,¹ míg a birodalom határain túl élőkét faggatók elsősorban ruhatűnek tartanak (*I. kép 2*).² A dolgozat célja a Dunántúlról ismert leletanyag és előkerülési kontextusának bemutatása

(elsősorban egy ruhaneműk megújításával, javításával és tisztításával is foglalkozó, Kr. u. 1–2. századi műhely hagyatékából), illetve a tárgyak orsókampóként való használatával kapcsolatosan felmerülő egyes kérdések megválaszolása, például hogy megjelenésük a római kori leletanyagban valóban egy technológiai változás indikátoraként értelmezhető-e.

EGYIK ÉLET – A SZARMATA SÍROK

Vörös Gabriella 2013-ban megjelent összefoglaló cikkében a szarmata temető női sírjaiból ismert, réz-ötvezetből készült kampós végű tűket a korábbi hagyományokat követve nemcsak ruhatűzőként határozza meg, de a temetkezésekben dokumentált elhelyezkedésük alapján (a jobb és a bal vállaknál, a mellkason, a csípőknél és a kézfejek körül) több rajzos rekonstrukciót is közöl ruhatűző funkciójukra vonatkozóan (*I. kép 1*). Véleménye szerint az idő előrehaladásával a tűk váltott a

térdekig „vándoroltak”, miközben változott a funkciójuk is: a ruha zárására a 2. század végétől inkább fibulákat kezdtek használni, a kampós tűket pedig inkább a textilövek rögzítésére alkalmazták.³ Szerinte a „17/18–20 körül az Alföldre betelepülő jazigok asszonyai viseletében a ruhatűző tűk a rómaiakéhoz hasonló szerepet játszhattak, használatuk kezdete náluk is a fibulák széles körű elterjedésének időszakát előzte meg”.⁴ Elképzelésével szemben még ugyanebben az évben Pópity Dániel kritikát

* pszeoke23@gmail.com

¹ GOSTENČNIK 2000; GOSTENČNIK 2000a; GOSTENČNIK 2001; GOSTENČNIK 2003; PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2007, 186.

² VÖRÖS 2013.

³ VÖRÖS 2013.

⁴ VÖRÖS 2013, 36.

fogalmazott meg, és a szarmata sírokból ismert példányokat is orsókampókként értelmezte.⁵

Vörös Gabriella érvelése érthetően a népvándorlás kori régészetkutatás hagyományait követi, hiszen mind a római császárkori Barbaricumból,⁶ mind térségünk kora népvándorlás kori leletanyagából⁷ ismertek az itt tárgyalt tárgytipushoz morfológiailag nagyon hasonló, sok esetben a vállakon párban viselt, gyűrűben vagy szemben végződő, nem egyszer nemesfémű, gyakrabban rézötvözetből készült, kisméretű tűk. Itt szeretnék azonban két dolgot megjegyezni. Egyrészt ezek

zártabb szerkezetűek: nem kampóban, hanem szemben végződnek; másrészt a fenti, pár centiméter hosszú, apró tűket nem feltétlenül kell ruhatűzőként értelmezni, még ha a vállakon kerülnek is elő. Az úgynevezett peplosszerű csőruhákat ugyanis a vállakon össze is lehet varrni, nem feltétlen van szükség tűkre a rögzítésükhöz,⁸ továbbá ezeket az apró tűpárokat gyakorta láncocskák, gyöngysorok kötik össze.⁹ Nem elképzelhetetlen, hogy a tűk ezeknek a rövid, mellkason futó füzéreknek a vállakon való rögzítésére szolgáltak, és nem a ruha összetartására.

MÁSİK ÉLET – EGY PANNONIAI MŰHELY

A Római Birodalom más tartományaihoz hasonlóan¹⁰ Pannoniából sem ismeretlenek a rézötvözetből készült apró kampók: pl. az Aquincumi Múzeum gyűjteményéből ismert példányok mellett számos darabot őriz régészeti gyűjteményében a szombathelyi Savaria Múzeum és az Iseum Savariense is. Az utóbbiban található példányok részletesebb bemutatására vállalkozom itt.¹¹

A mai Szombathely alatt húzódó ókori Savaria jelenleg is sűrűn beépített déli

elővárosában 2001-ben indultak meg ismét a feltárások (Iseum projekt), melyeket további ásatási évadok is követtek. A feltárások során a kb. Kr. u. 70 és 120 közé keltezhető rétegekből a kisméretű feliratos ólomcímkeken (*tesserae*) kívül számos textilművességhez kapcsolható eszköz is napvilágra került. A textilműves szerszámok (gyapjűfésű, orsószarak, orsógombok, nehezékek, szövökés, varrótűk) között számos fémkampó (*1. kép 3*) is ismert.¹²

AZ ORSÓKAMPÓK KATALÓGUSA

1. *Iseum, V. szelvény*: Sosztarits Ottó ásatása, 2001. 08. 17. KE: 101. Anyaga: rézötvözet. Típus: ? Leírás: apró, behajlított bronzhuzal-töredék, talán egy orsókampó töredéke. Kora: Kr. u. 1–2. század. Átm.: 1 mm, h.: 10 mm. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház.

2. *Iseum, 21. négyzet*: Sosztarits Ottó ásatása, 2002. 10. 02. KE: 443. Anyaga: rézötvözet. Típus: tordírozott. Leírás: huzalból készült orsókampó, ép, szára teljes hosszában menetszerűen meg van csavarva (Z-sodrat) és hegyben végződik. Kora: római. H.: 39 mm, átm.: 1 mm, kampó átm.:

⁵ *Horogra akadva! Azaz egy új típusú szarmata kézi orsó bemutatása* című előadás, amely 2013. október 2-án hangzott el a Hadak útján – A népvándorlás kor fiatal kutatóinak XXIII. konferenciáján.

⁶ PRZYBYŁA 2012, 17–23.

⁷ OTTOMÁNYI 2001, 59–60.

⁸ MANNERING 2011; MANNERING–RÆDER KNUDSEN 2013, 160.

⁹ OTTOMÁNYI 2001, 59–60; PRZYBYŁA 2012, 17 és 29.

¹⁰ COTTICA 2001, 266; GOSTENČNIK 2000; GOSTENČNIK 2000a; GOSTENČNIK 2001; GOSTENČNIK 2003; TRINKL 2007, 84. és Fig. 13. 5.

¹¹ Az aquincumi és a szombathelyi példányok katalógusát ld. PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2015.

¹² PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2014; PÁSZTÓKAI-SZEŐKE–RADMAN-LIVAJA 2013.

- 4,2 mm. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 1247.
3. *Iseum, 28/C. négyzet*: Sosztarits Ottó ásatása, 2003. 07. 24. KE: 361. Anyaga: rézötvözet. Típus: tordírozott. Leírás: huzalból készült orsókampó, hegyben végződő szára teljes hosszában csavart (S-sodrat). Kora: Kr. u. 2. század első fele. H.: 30 mm, átm.: 2 mm, kampó átm.: 5 mm, t.: 1 g. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 2741.
 4. *Iseum, 39/A. négyzet déli része, metszetfalból*: Sosztarits Ottó ásatása, 2007. 07. 12. KE: 1098 (=361). Anyaga: rézötvözet. Típus: köpüs. Leírás: köpüs orsókampó töredéke, köpűje megsérült. Kora: Kr. u. 2. század első fele. H.: 30 mm, a szár és a kampó vége között 1 mm-es hézag, t.: 2 g. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 8292.
 5. *Iseum, 39/B. négyzet nyugati rábontás déli része*: Sosztarits Ottó ásatása, 2007. 11. 09. KE: 1782. Anyaga: rézötvözet. Típus: tordírozott. Leírás: huzalból készült orsókampó sodort szárral (S-sodrat). Kora: Kr. u. 2. század első fele. H.: 27 mm, 2mm-es hézaggal a szár és a kampó vége között, t.: 1 g. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 8298.
 6. *Iseum, 36. szelvény északi rábontás*: Sosztarits Ottó ásatása, 2007. 08. 06. KE: 1234. Anyaga: rézötvözet. Típus: tordírozott. Leírás: huzalból készített, sodrott szárú (S-sodrat) orsókampó töredéke. Kora: Kr. u. 1–2. század. H.: 17 mm, 2 mm-es rés a szár és a kampó vége között. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 8281.
 7. *Iseum, 36. szelvény északi rábontás az „A” platni felett*: Sosztarits Ottó ásatása, 2007. 07. 13. KE: 1175 és 1196 („A” platni felett). Anyaga: rézötvözet. Típus: tordírozott. Leírás: huzalból sodrott (Z-sodrat) ép orsókampó. Kora: Kr. u. 1. század vége – 2. század eleje. H.: 28 mm, a kampó vége és a szár között 3 mm-es rés, t.: 1 g. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 8280a.
 8. *Iseum, 36. szelvény északi rábontás az „A” platni felett*: Sosztarits Ottó ásatása, 2007. 07. 13. KE: 1175 és 1196. Anyaga: rézötvözet. Típus: tordírozott. Leírás: huzalból készült ép orsókampó, szára menetszerűen megsodorva (Z-sodrat). Kora: Kr. u. 1. század vége – 2. század eleje. Méret: h.: 24 mm, a kampó vége és a szár között 3 mm-es rés, t.: 1 g. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 8280b.
 9. *Iseum, 36. szelvény északi rábontás*: Sosztarits Ottó ásatása, 2007. 07. 12. KE: 1197. Anyaga: rézötvözet. Típus: tordírozott. Leírás: huzalból készült orsókampó, szára menetszerűen megsodorva (S-sodrat), hegye hiányzik. Kora: Kr. u. 1–2. század. H.: 18 mm, v.: 2 mm, a kampó vége és szára között 2 mm-es rés. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 8285.
 10. *Iseum, 39/B. négyzet nyugati rábontás*: Sosztarits Ottó ásatása, 2007. 10. 17. KE: 1711. Anyaga: rézötvözet. Típus: tordírozott. Leírás: huzalból készült orsókampó, szára menetszerűen sodrott (Z-sodrat). H.: 28 mm, v.: 1 mm, a kampó vége és a szár közti rés 1 mm, t.: 1 g. Kora: Kr. u. 2. század. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 8300.
 11. *Iseum, 40. szelvény 7. helység*: Sosztarits Ottó ásatás, 2007. 09. 05. KE: 1208. Anyaga: rézötvözet. Típus: köpüs. Méret: ? Kora: római. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 8335.
 12. *Iseum, 39/A. szelvény, olajtartály helye*: Sosztarits Ottó ásatása, 2007. 06. 28. KE: 1098=361. Anyaga: rézötvözet. Típus: ? Méret: ?. Kora: Kr. u. 2. század első fele. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 8168.
 13. *Iseum, 50. szelvény keleti széle, északi fal*: Sosztarits Ottó ásatása, 2008. 10. 17. KE: 2405. Anyaga: rézötvözet. Típus: ? Méret: ? Kora: római. Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház, nyilvántartási szám: 16835.

A római költő, Catullus (LXIV, 311–314) szavaival jól illusztrálható a fonalkészítés, a fonás művelete: „*Baljuk a lány gyapjú gomolyával jól beborított / guzsalyt fogta s a szálat a jobbkez húzta vigyázva, / fölfele fordított ujjal sodrotta, leszegzett, / fürge hüvelykujjal pergette a gömbölyű orsót*” (Devecseri Gábor fordítása).

A rézötvözet huzalból készült kampókat a fonásra használt orsók tengelyét alkotó fapálca felső végébe csavarták be, illetve köpűjük-nél fogva húzták fel, s ezek így kapaszkodtak a készülő fonalba (*I. kép 4*).¹³ Egyes vélemények szerint a köpüs változat elsősorban a Földközi-tenger keleti részére volt jellemző, és birodalom szerte innen terjedt el.¹⁴ Újabb

¹³ ANDRZEJOWSKI 1998, 80; COTTICA 2001, 266; GOSTENČNIK 2000a; GOSTENČNIK 2000b; GOSTENČNIK 2001; GOSTENČNIK 2003; TRINKL 2007, 84, Fig. 13. 5.

¹⁴ GOSTENČNIK 2001.

felvetődött annak a lehetősége is, hogy mindkét típus a római hódítást követően jelenik meg térségünkben, és jelenlétük a fonás technikájának megváltozását jelzi: a térségünkben már a rómaiakat megelőzően őshonos alsógombos orsókhoz ugyanis – ahol az orsópálca alsó felén van a lendítőnehezékként funkcionáló orsógomb vagy orsókarika – nem lehet ezeket az orsókampókat használni, csak a Földközi-tenger vidékére jellemző felsógombos típushoz.¹⁵ Utóbbi vélemény megalapozatlanságát két tény is mutatja. Egyrészt mind a régészeti leletanyag, mind a néprajzi tárgyak egyértelműen azt tanúsítják, hogy fém orsókampót alsó- és felsógombos orsókhoz egyaránt használtak és használnak ma is.¹⁶ Másrészt a Dunántúlról ismert római kori orsók, illetve ábrázolásaik (1. kép 5) mind kizárólag az alsógombos változat használatát bizonyítják: előbbieket akadkampóval ellátott darab is (1. kép 4).¹⁷

Egy adott területen folyó kézműves tevékenységnek sohasem a késztermék, esetünkben a textil vagy a ruhadarab a csálthatatlan, elsődleges bizonyítéka, hanem a munkafolyamat egyes munkafázisai során használt szerzőszámok. Az izeumi feltárások során talált eszközök minden kétséget kizáróan tanúsítják, hogy az itteni textilműhelyben az alapanyag kifésülésétől a megfonásán és a szövésén keresztül a varrásáig számos munkafolyamat zajlott. Az itt feltárt eszköztípusok jelentős része – vasból készült gyapjufésű, csont orsópálcák, orsókampók (1. kép 3), csont szövőkés, nehezékpárok – nem rendelkezik helyi vaskori előzményekkel, hanem térségünkben a római foglalással együtt jelenik meg.

A hasonló korú rétegekből, sokszor az eszközökkel együtt felbukkanó ólom *tesserák* is minden kétséget kizáróan az itt folyó textilművességhez köthetők, hiszen a mindkét oldalukra karcolt, latin nyelvű rövidítésekkel álló szövegek többek között gyapjút, illetve különböző ruhadarabokat is említene. A savariai, ólomból készült feliratos azonosító címkéken szereplő kis mennyiségekből egyértelműen egyéni megrendelők, magánjellegű megrendelésekre lehet következtetni.¹⁸ Római kori jogi szövegek, valamint a pannoniai és más tartományokból is ismert ólomcímkek tanúsága szerint a használt ruhadarabok tisztítását, felújítását végző szakemberek és a javítást, foltozást végző kézművesek közt szoros együttműködés alakulhatott ki.¹⁹ A textilipar újkori kialakulását megelőző történeti időszakokban, így a római korban is a textil- és ruhaneműk – a mai ember számára talán meglepő módon – jelentős értéket képviseltek. Ennek tulajdonítható, hogy javították őket, amint arról az írásos adatok mellett a fennmaradt textilleletek is egyértelműen tanúskodnak.²⁰

A Kr. u. 70–120 közé keltezhető régészeti jelenségekből származó textilműves eszközök meggyőző számának (különösen, ha a régészetileg feltárt korai rétegek nagyságát is figyelembe vesszük),²¹ valamint a szolgáltató szektorban használt ólomcímkek jelenlétének köszönhetően jelen esetben egyértelműen kizárható, hogy egy saját szükségleteit ellátó háztartás maradványairól lenne szó. A leletegyüttes jelentőségét az is jelzi, hogy mindezedig a magyar kutatás – elsősorban női sírokban talált fonó- és szövőeszközökre,

¹⁵ GRÖMER 2010, 18.

¹⁶ CLASSEN-BÜTTNER 2009, 53, Abb. 36.

¹⁷ Pl. az Aquincumi Múzeum gyűjteményében őrzött bronz (alsógombos) orsó kampóval (R 2291 gyarapodási szám alatt).

¹⁸ PÁSZTÓKAI-SZEŐKE–RADMAN-LIVAJA 2013.

¹⁹ FLOHR 2011, 233; RADMAN-LIVAJA 2010; RADMAN-LIVAJA 2013.

²⁰ DIETHART 1992; GRANGER-TAYLOR 2008.

²¹ A régészeti leletképződés és a feltárás itteni körülményeiből adódóan – hogy ti. egyrészt az Iseum területén a későbbi, egymást követő építési periódushoz tartozó területrendezések, illetve épületalapozások sokszor elpusztították ezeket a korábbi régészeti jelenségeket, másrészt az Iseum jelenlegi épületrekonstrukcióját megelőzően folytatott, területileg korlátozott kutatások sok helyütt el sem érhették ezeket az esetenként fennmaradt korábbi rétegeket – a feltételezett textilműhely építészeti maradványai egyelőre nem ismertek. Vagyis a műhely épített maradványai egyrészt valószínűleg a római korban élt későbbi építők által pusztulhattak el, másrészt feltételezhető, hogy egyes fennmaradt részei máig sincsenek feltárva.

illetve sírköveken nők kezében ábrázolt fonóeszközökre alapozva megállapítását – a pannoniai textilművességet a háziipar körébe sorolta.²² Az előkerült leletek azonban egy jól szervezett és működtetett, ügyfelek megbízásait teljesítő, komplex szolgáltató egység jelenlétéről tanúskodnak. A Savaria déli városfala előtti terület ipartelepítő tényezők tekintetében tökéletes választás volt egy textilműhely számára, hiszen a római korban a közelben futó Savaria-folyó (Perint)²³ nemcsak a működtetéséhez elengedhetetlen jó minőségű és bőséges vizet biztosította, hanem a jelentős mennyiségű elhasznált vizet a várostól messze el is vezette. Továbbá a vízfolyás az alapanyagok, valamint az elkészült termékek szállítását is megkönnyíthette. Egy nagy vízigényű iparág esetében a vízfolyás közelsége tekinthető az elsődleges és legfontosabb telepítő tényezőnek. A Savaria előterében található terület presztízse ennek köszönhetően rendkívüli módon felértékelődhetett, hiszen jelenlegi ismereteink szerint a tárgyalt műhely működése idején még sem a várost ellátó vízvezeték, sem a városi szennyvízhálózat nem épült ki.²⁴ Így egy nagy vízigényű és nagy mennyiségű szennyvizet termelő létesítmény csak természetes vízfolyás közvetlen közelében jöhetett létre, legalábbis a városi vízvezeték és a csatornahálózat egyidejű megépítése előtt. Feltétlenül említésre méltó még további két telepítő tényező is: egyrészt a korszak és a térség legfontosabb útjának, a Borostyánkő útnak, másrészt legfontosabb római településének, Savaria alapított városának jelenléte. A térség legjelentősebb városának előterében és legfőbb kereskedelmi útvonala melletti telke(ke)n megépült műhely pusztán elhelyezkedésének köszönhetően

elsőrangú lehetőségekhez, ügyfelek népes táborához juthatott: nemcsak a városban megtelepülő, a helyi lakosokétól eltérő igényű öltözködési kultúrával rendelkezők közelíthették meg könnyedén a kiépített főút vonal melletti műhelyt, hanem a *coloniától* távolabbi birtokokon élő, ám ügyeik intézése végett a térség itteni adminisztratív központjába beutazók is. Továbbá nem elhanyagolható a Borostyánkő út alapanyagok szállításában betöltött szerepe sem.

Összegzésként tehát elmondható, hogy Savaria déli elővárosában egy olyan műhely is működött, amely használt ruhák felújításával (javításával, tisztításával, újrafestésével stb.) is foglalkozhatott. Ez a létesítmény az újonnan alapított római városban, illetve annak közigazgatási területén az oda jelentős számban betelepülő római polgárok római stílusú öltözetének római módon történő helyreállítását is elvégezhette. A római stílus alatt itt azt értjük, amelyhez az újonnan megtelepedők korábbi otthonukban hozzászoktak, és amely lényegesen különbözhetett az itteni helyi őslakosok szokásától. E megállapítást a leletanyag számos jellemzője is alátámasztja. A műhely Pannonia, római polgárok letelepítésével létrehozott első számú városában működött; az innen ismert eszközök nagy többségének csak itáliai előzményeit ismerjük, a római hódítást megelőző vaskori előzményeit nem; az azonosító címkék rövidítései az idegenből érkezők közvetítő nyelvén, latinul íródtak, ami alapján egyértelműnek tűnik, hogy mind az ügyfelek és a műhely képviselője, mind a műhelyben dolgozók közti kommunikáció is ezen a nyelven folyt, nem az őslakosokén. Végül megemlítendő, hogy a feliratokban szereplő ruhanevek is itáliai eredetűek.

²² MADARASSY 1997, 194–195; BÍRÓ 2000; GÖMÖRI 2003, 243–247; BARKÓCZI 2010, 41, 45. Ettől eltérő vélemény ld. PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2012; PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2014; PÁSZTÓKAI-SZEŐKE–RADMAN-LIVAJA 2013.

²³ KISS ET AL. 1998, 10–12; TÓTH 2001, 9, 25; TÓTH 2011, 11–12; PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2014, 10.

²⁴ ANDERKÓ 2006, 36; MLADONICZKI–SOSZTARITS 2010, 57.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összefoglalásként elmondható, hogy a rómaiak lakta Dunántúlon a szarmata sírok-ból megismert apró fémkampók egy népe-sebb csoportja (köpüs változataikkal együtt)

műhelykontextusból, egy savariai ruhajavító-és tisztító műhely régészeti hagyatékából származik, ahol egyértelműen nem ruhatűző tűk-ként, hanem orsókampókként azonosíthatók.

IRODALOM

- ANDERKÓ 2006: Anderkó K.: Savaria vízvezetéke. *Savaria* 30 (2006) 9–46.
- ANDRZEJOWSKI 1998: Andrzejowski, J.: *Nadkole 2. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland*. Monumenta Archaeologica Barbarica 5. Krakow 1998.
- BARKÓCZI 2010: Barkóczi L: Megjegyzések pannoniai kőemlékek kocsiábrázolásaihoz (Bemerkungen zu den Wagendarstellungen auf den pannonischen Steindenkmälern). *Budapest Régiségei* 42–43 (2010) 39–52.
- BÍRÓ 2000: Bíró M.: *Pannoniai csontművészet*. Budapest 2000.
- CLASSEN-BÜTTNER 2009: Claßen-Büttner, U.: *Spinnst Du? Na klar! Geschichte, Technik und Bedeutung des Spinnens von der Handspindel über das Spinnrad bis zu den Spinnmaschinen der Industriellen Revolution*. Isenbrunn 2009.
- COTTICA 2001: Cottica, D.: Dalla “lana altinata” al prodotto finito: filature e tessitura in Altino romana alla luce dei resti della cultura materiale. In: *Produzioni, merci e commerci in Altino preromana e romana. Atti del Convegno Venezia 12–14 dicembre Altinum*. Eds.: Cresci Marrone, G. – Tirelli, M. Studi di Archeologia, Epigrafia e Storia. Roma 2001, 261–283.
- DIETHART 1992: Diethart, J: Beobachtungen an Adjektiven und Wendungen für „gebraucht“ aus dem Textilbereich in den Papyri. *Analecta Papyrologica* 4 (1992) 57–64.
- FLOHR 2011: Flohr, M.: Consumption, not production. Understanding the fullonicae of Pompeii. In: *Purpureae Vestes. III. Symposium Internacional sobre Textiles y Tintes del Mediterráneo en el mundo antiguo*. Eds.: Alfaro, C. – Brun, J-P. – Borgard, Ph. – Pierobon Benoit, R. Valencia–Naples 2011, 229–235.
- GARCÍA 2005: Garcia de Juan, M. T.: *La actividad agraria. Villas Romanas. La pervivencia del mundo romano en Castilla y León*. Junta de Castilla y León-Consejería de Educación 2005.
- GOSTENČNIK 2000: Gostenčnik, K.: Die Geräte zur Textilerzeugung und Textilverarbeitung vom Magdalensberg in Kärnten. *Instrumentum* 11 (2000) 18–19.
- GOSTENČNIK 2000a: Gostenčnik, K: Römische Spindelhaken vom Magdalensberg in Kärnten, Österreich. *Archaeological Textiles Newsletter* 31 (2000) 9–12.
- GOSTENČNIK 2001: Gostenčnik, K: Die Spindelhaken aus Kupferlegierung vom Magdalensberg und aus Virunum in Kärnten. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 31 (2001) 571–579.
- GOSTENČNIK 2003: Gostenčnik, K: Some Additional Remarks Concerning the Magdalensberg Spindle-hooks with Twisted Shanks. *Archaeological Textiles Newsletter* 36 (2003) 9–11.
- GÖMÖRI 2003: Gömöri J.: Kézművesség emlékei. In: *Magyar régészet az ezredfordulón*. Főszerk: Visy Zs. Budapest 2003, 243–247.
- GRANGER-TAYLOR 2008: Granger-Taylor, H.: A fragmentary Roman cloak probably of the 1st c. CE and off-cuts from other semicircular cloaks. *Archaeological Textiles Newsletter* 46 (2008) 6–16.
- GRÖMER 2010: Grömer, K.: Cloth Qualities from 800 BC–AD 800 in Austria:

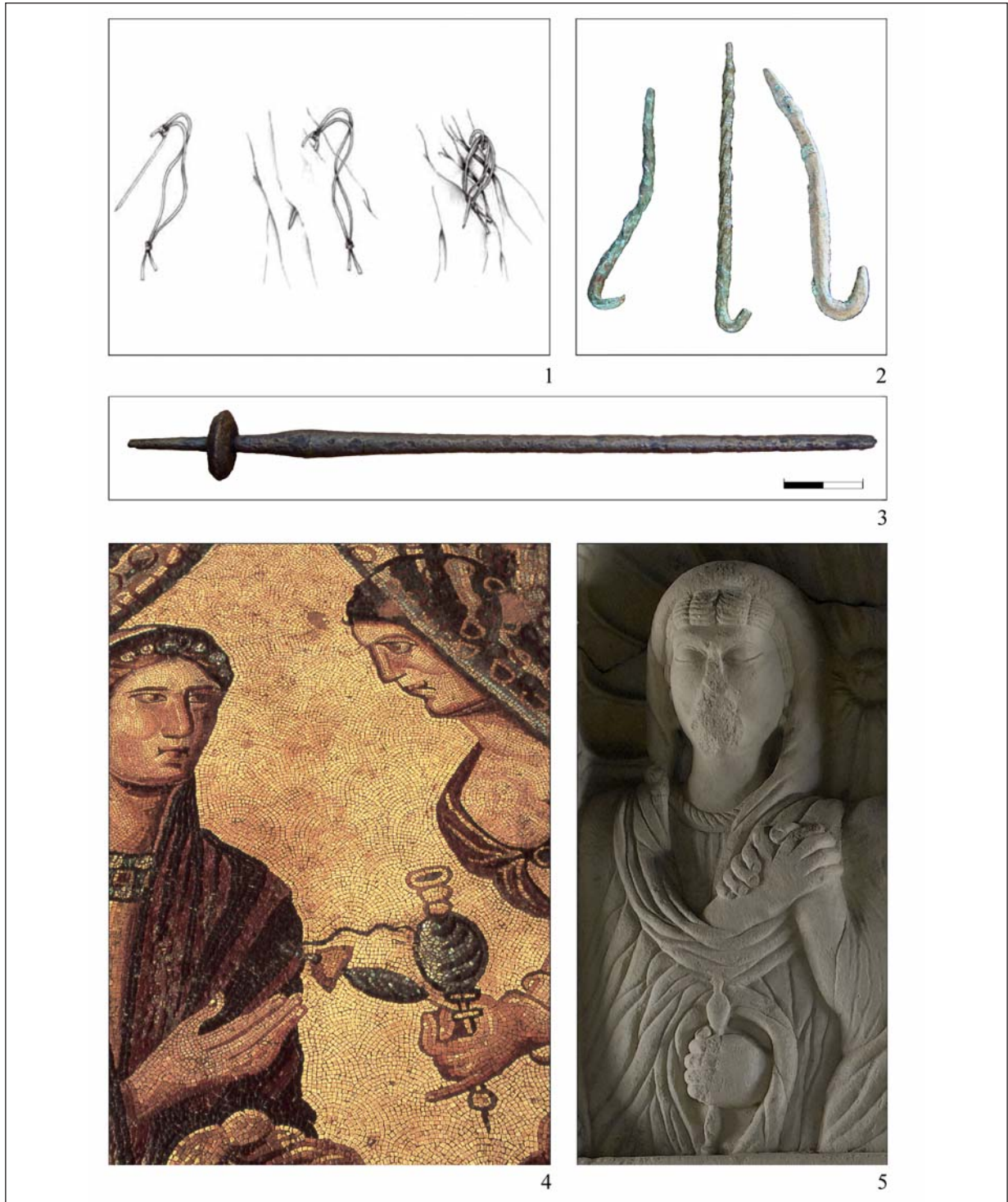
- Context- Development-Handcraft. *Archaeological Textiles Newsletter* 51 (2010) 14–22.
- KISS-TÓTH-ZÁGORHIDI 1998: Kiss G. – Tóth E. – Zágorhidi Czigány B.: *Savaria – Szombathely története a város alapításától 1526-ig*. Szombathely 1998.
- MADARASSY 1997: Madarassy O.: Házimunka: a textilkészítés példája (Hausarbeit: zum Beispiel die Textilherstellung [Aquincum]). In: *Augusta Raurica/Aquincum. Das Leben in Zwei römischen Provinzstädten*. Szerk.: Furger, A. R. – Guggisber, M. – Korb, K. – Zsidi, P. Basel 1997, 191–194.
- MANNERING 2011: Mannering, U.: Dragt og design i romersk jernalder på Herningegnen. *Museum Midtjylland. Midtjyske fortællinger*. Herning 2011, 87–102.
- MANNERING-RÆDER KNUDSEN 2013: Mannering, U. – Ræder Knudsen, L.: Hammerum: The Find of the Century. In: *The North European Symposium for Archaeological Textiles XI. 10–13 May 2011 in Esslingen am Neckar*. Eds.: Banck-Burgess, J. – Nübold, C. Baden-Württemberg 2013, 157–160.
- MLADONICZKI-SOSZTARITS 2010: Mladoniczki R. – Sosztarits O.: A Borostyánkőút városi szakasza és szerepe Savaria településszerkezetében. *Ókor* 4 (2010) 54–60.
- OTTOMÁNYI 2001: Ottományi K.: „Hunkori” sírok a pátyi temetőben („Hunnenzeitliche” Gräber im Gräberfeld von Páty). *Archaeologiai Értesítő* 126 (2001) 35–74.
<https://doi.org/10.1556/ArchErt.126.2001.1-2.2>
- PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2007: Pásztókai-Szeőke J.: Római textilművesség régészeti hagyatéka Pannoniában. In: *FiRKÁK I. Fiatal Római Koros Kutatók I. Konferenciakötete*. Szerk.: Bíró Sz. Győr 2007, 185–189.
- PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2012: Pásztókai-Szeőke J.: “Míg az anya fogy, a gyermek hízik. Mi az?” Gondolatok ókori nőekkel kapcsolatos társadalmi elvárásokról a scarbantiai borostyán guzsalyok kapcsán. *Soproni Szemle* 66:1 (2012) 5–19.
- PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2014: Pásztókai-Szeőke J.: A római *toga* viselése Pannoniában – egy mítosz és a valóság. *Korall* 55 (2014) 5–21.
- PÁSZTÓKAI-SZEŐKE 2015: Pásztókai-Szeőke J.: *Following a Clew from Tools to Textile Production in Roman Pannonia*. 2015, in press.
- PÁSZTÓKAI-SZEŐKE-RADMAN-LIVAJA 2013: Pásztókai-Szeőke J. – Radman-Livaja, I.: A savariai Iseum területén feltárt római textilműhely. In: *Iseum – Isis savariai temploma Szombathelyen. Kiállítási katalógus*. Sistrum – Serie A. No. 2. Szerk.: Balázs P. – Csapláros A. – Sosztarits O. Szombathely 2013, sa.
- PRZYBYŁA 2012: Przybyła M. J.: Jünger-und spätkaiserzeitliche Metallnadeln aus dem Südteil Nordeuropas: regionale Differenzierung, Verwendung und sozialer Kontext. *Recherches Archéologiques NS* 4 (2012) 5–67.
- RADMAN-LIVAJA 2010: Radman-Livaja, I.: *Plombs inscrits de Siscia*. PhD disszertáció. École Pratique des Hautes Etudes. Paris 2010.
- RADMAN-LIVAJA 2013: Radman-Livaja, I.: Craftspeople, Merchants or Clients? The Evidence of Personal Names on the Commercial Lead Tags from Siscia. In: *Making Textiles in pre-Roman and Roman Times. People, Places, Identities Ancient Textiles Series* 13. Eds.: Gleba, M. – Pásztókai-Szeőke, J. Oxford–Oakville 2013, 87–108.
- TÓTH 2001 Tóth E.: A császárkultusz főoltára Pannonia Superiorban. *Archaeologiai Értesítő* 126 (2001) 5–33.
<https://doi.org/10.1556/ArchErt.126.2001.1-2.1>
- TÓTH 2011: TÓTH E.: *Lapidarium Savariense. Savaria római feliratos kőemlékei*. Savaria 34:2. Szombathely 2011.
- TRINKL 2007: Trinkl, E.: Artifacts Related to Preparation of Wool and Textile Processing Found Inside the Terrace Houses of Ephesus, Turkey. In: *Ancient Textiles. Production, Craft and Society*. Eds.: Gillis, C. – B. Nosch, M-L. Oxford 2007, 81–86.
- VÖRÖS 2013: Vörös G.: Tűk a szarmata sírokban. 1. Kampós végű tűk a női viseletben. In: *Negyven – hatvan. Tanulmányok Labádi Lajos 60. születésnapjára*. Szerk.: Georgiádes I. – Tánczos R. Csongrád 2013, 23–45.

THE TWO LIVES OF A SMALL HOOK

This paper focuses on the tiny Roman hooks made of copper alloy (occasionally of iron) that are described as spindle hooks by those studying the material culture of the Roman Empire and considered as safety pins by others interested in the artifacts of peoples that had lived beyond the borders of the empire.

Following earlier traditions, in her summary article published in 2013 Gabriella Vörös not only defined the hooked pins made of copper alloy and unearthed from the women's graves of Sarmatian cemeteries as safety pins but published several drawings based on their location in the burials (at the right and left shoulders, on the chest, at the hips and next to the hands), reconstructing their use as dress pins.

The aim of this paper is to present the above group of Transdanubian finds (primarily from a 12th-century workshop refurbishing used garments) and their excavation context as well as to answer questions raised in relation to their use as spindle hooks. Such a question is whether their appearance in the Roman context indicates indeed a change in the technology of spinning or not.

1. kép 1: A kampós végű „ruhatűző” tűk használatának, rögzítésének rekonstrukciója (VÖRÖS 2013, 45. és 12–14. kép alapján); 2: A szombathelyi Iseum-rekonstrukciót megelőző feltárások során előkerült orsókampók; 3: Aquincumi bronzorsó kampóval; 4: Részlet a spanyolországi Villa de la Olmeda (Palencia) római mozaikjának ábrázolásából (GARCÍA DE JUAN [é.n.] 34. alapján); 5. Iulia Urbana Soproni Múzeumban őrzött sírköve

Fig. 1. 1. Reconstruction of the use and fastening of hooked “safety pins” (after VÖRÖS 2013, 45. and Figs. 12 to 14); 2. Spindle hooks unearthed during the excavations preceding the reconstruction of the Iseum in Szombathely; 3. Bronze spindle with hook from Aquincum; 4. Detail of the Roman mosaic of Villa de la Olmeda (Palencia, Spain) (after GARCÍA DE JUAN [s.a.] 34); 5. Tombstone of Iulia Urbana preserved in the Sopron Museum